

КСИЛОКОПА (БДЖОЛА-ТЕСЛЯР) ЗВИЧАЙНА

Xylocopa (Xylocopa) valga Gerstaecker, 1872

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Справжні бджоли (Apidae). Один із 5 видів палеарктичного підроду *Xylocopa* всесвітньо поширеного роду *Xylocopa* (понад 400 видів), один із 3 видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Палеарктичний вид, поширений від Марокко й Іспанії на захід до Монголії й Китаю на схід. Є вказівки про його знаходження в Індії та Австралії, куди цей вид, швидше за все, було завезено. В Україні зустрічається в усіх регіонах за винятком Полісся.

Чисельність і причини її зміни

Рідкісний вид. Чисельність зменшується через скорочення доступних місць для гніздування (сухі дерева) внаслідок вирубування та випалювання пожезахисних лісосмуг, ксерофітних рідколій та степових схилів гір, особливо на пд. України та в Криму. Значну негативну роль відіграє незаконне колекціонування в комерційних цілях.

Особливості біології та наукове значення

Імаго зустрічається з середини квітня до кінця вересня. Дає одну генерацію на рік, зимує імаго. Стара самка гине восени, але іноді зимує вдруге і навесні знову будує гніздо. Антофіл, полілект. Гнізда влаштовує в деревині (мертвих деревах, телеграфних стовпах, будівлях, коренях багаторічних рослин на схилах та яругах), де вигризає ходи, в яких будує до

10–12 комірок лінійним рядом із перетинками з тирси. Кожна комірка містить пилову масу у вигляді витягнутого тетраедра, на яку відкладається одне яйце. Після завершення будівництва самка залишається у гнізді, де охороняє та контролює розвиток свого потомства, до його народження восени. Молоді самки та самці зимують всередині ходів у деревині. Популяція відується переважно навесні. Субсоціальний вид, на якому можна досліджувати процеси виникнення справжньої соціальності у комах. У окремих видів цього роду вже знайдено примітивну соціальність із стерильною кастою робочих особин.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла 20–30 мм. Тіло чорне, але груди

і особливо голова часто із синім металевим блиском, крила темні з фіолетовим відливом. Самка: 2 членик джгутика вусика такий, як два наступні разом узяті; задня гомілка зовні із площадкою, повністю вкритою маленькими зубцями. Самець: вусики повністю чорні; останній членик джгутика вусика прямий; спинка вкрита чорними волосками.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Охороняється в заповідниках степової та лісостепових зон і в Криму. Необхідно створити заказники в інших місцях мешкання виду.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Заселює штучні гніздові конструкції типу вуликів Фабра.

Господарське та комерційне значення

Об'єкт незаконного комерційного колекціонування. Корисний запилювач *Salvia officinalis* L. і *Salvia sclarea* L., що культивуються в Криму.

Основні джерела інформації

Попов, 1947; Малышев, 1963; Радченко, Песенко, 1994; ЧКУ, 1994; Иванов, Филатов, Фатерьга, 2005.

Автори: В.Г. Радченко, М.О. Філатов, С.П. Иванов
Фото: В.Г. Радченко

КСИЛОКОПА (БДЖОЛА-ТЕСЛЯР) ФІОЛЕТОВА

Xylocopa (Xylocopa) violacea (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Справжні бджоли (Apidae). Один із 5 видів палеарктичного підроду *Xylocopa* всесвітньо поширеного роду *Xylocopa* (понад 400 видів), один із 3 видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Середземноморсько-азійський вид. Зустрічається по всій Європі, але переважно в її пд. частині, на Кавказі, в Туреччині, Близькому та Середньому Сході, Пн. Африці та Середній Азії. Є вказівки про його знаходження в Індії та Австралії, куди цей вид, швидше за все, було завезено. В Україні відомий з Криму, також зустрічається в окремих областях, переважно на пд., є поодинокі знахідки і в пн. районах, частка з яких, імовірно, пов'язана з невірним визначенням цього виду і відноситься до *Xylocopa valga* Gerst.

Чисельність і причини її зміни

Рідкісний вид. Чисельність знижується через скорочення доступних місць для гніздування (сухі дерева) внаслідок вирубування та випалювання полезахисних лісосмуг, ксерофітних рідколісь та степових схилів гір (особливо на пд. України та в Криму), незаконне колекціонування в комерційних цілях. Частіше зустрічається біля та в населених пунк-

тах, де краще забезпечений місцями для гніздування та кормовою базою.

Особливості біології та наукове значення

Імаго зустрічаються з кінця квітня до вересня. Дає одну генерацію на рік, зимує імаго. Антофіл, полілект. Гнізда будує в сухих стовбурах і гілках дерев. Субсоціальний вид. Біологія як у *Xylocopa valga* Gerst.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла 20-28 мм. Тіло чорне, але груди, а особливо голова, часто із синім металевим блиском, крила темні з фіолетовим відливом. Самка: 2 членик джгутика вусика дорівнює трьом наступним разом узятим, задня голівка зовні із гладкою площадкою, по краях

якої розташовані маленькі зубці. Самець: 2 останні членики вусиків червоні, останній — зігнутий; спинка середньогрудей частково вкрита сірими волосками, тазики задніх ніг із зубцем.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Охороняється в Кримському, Ялтинському гірсько-лісовому, Карадазькому, Казантипському, Опукському ПЗ та ПЗ «Мис Март'янь». Необхідно створити заказники в інших місцях мешкання виду.

Господарське та комерційне значення

Один з об'єктів незаконного комерційного колекціонування. Корисний запилювач *Salvia officinalis* L. і *Salvia sclarea* L., що культивуються в Криму.

Основні джерела інформації

Попов, 1947; Радченко, Песенко, 1994; ЧКУ, 1994; Иванов, Філатов, Фатерыга, 2005.

Автори: В.Г. Радченко, М.О. Філатов, С.П. Иванов
Фото: В.Г. Радченко

КСИЛОКОПА (БДЖОЛА-ТЕСЛЯР) РАЙДУЖНА

Xylocopa (Ceroxyula) iris (Christ, 1791)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Справжні бджоли (Apidae). Один із 7 видів палеарктичного підроду *Ceroxyula* всесвітньо поширеного роду *Xylocopa* (понад 400 видів). Єдиний представник підроду й один із 3 видів роду у фауні України.

Природоохоронний статус

Зникаючий.

Ареал виду та його поширення в Україні

Середземноморсько-азійський вид. Зустрічається в Пд. та Пд.-Сх. Європі, на Кавказі, Туреччині, Близькому та Середньому Сході, Пн. Африці та Середній Азії. В Україні відомий з пд. (Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька, Донецька, Луганська обл. та Крим).

Чисельність і причини її зміни

Дуже рідкісний вид. Чисельність знижується внаслідок скорочення місць для гніздування (сухі товсті стебла трав'янистих рослин) в результаті випалювання полезахисних лісо-смуг, ксерофітних рідколісь та степових схилів гір, особливо на пд. України та в Криму, масового застосуванню гербіцидів. Значний негативний вплив має незаконне колекціонування в комерційних цілях.

Особливості біології та наукове значення

Імаго зустрічаються з кінця квітня до середини вересня. Дає одну генерацію на рік, зимує імаго. Антофіл, полілект, відмічений на рослинах із 12 родин, які мають спеціалізовані квітки (Boraginaceae, Lamiaceae та ін.). Гнізда вигризає в товстих стеблах трав'янистих рослин, де будує комірки лінійним рядом із перетинками з тирси. Субсоціальний вид подібно *Xylocopa valga* Gerst.

Морфологічні ознаки

Довжина тіла 14–18 мм. Голова, груди та черевце із металево-синім блиском. Крила темні, з фіолетовим відливом. У самок верхній зубець на зовнішній стороні задніх голюнок довший за нижній. У самців на пере-

дньому краї середньогрудей та 1 черевному тергумі розташовані перев'язки із сірих волосків.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Охороняється в Чорноморському БЗ, Луганському, Українському степовому, Кримському, Ялтинському гірсько-лісовому, Крадазькому, Казантипському, Опукському ПЗ та ПЗ «Мис Март'ян». Необхідно створити заказники в інших місцях мешкання виду.

Господарське та комерційне значення

Запилювач багатьох ентомофільних рослин. Один з об'єктів незаконного комерційного колекціонування.

Основні джерела інформації

Попов, 1947; Малышев, 1947; Попов, Пономарєва, 1961; Иванов, Филатов, Фатерьга, 2005.

Автори: В.Г. Радченко, М.О. Філатов,
С.П. Іванов
Фото: В.Г. Радченко

ДЖМІЛЬ МОХОВИЙ

Bombus (Bombus) muscorum (Linnaeus, 1758)

Таксономічна належність

Клас — Комахи (Insecta), ряд — Перетинчастокрилі (Hymenoptera), родина — Справжні бджоли (Apidae). Один із 13 видів підроду *Bombus* всевітньо поширеного (за винятком Пд. Африки, Австралії та Нової Зеландії, куди завезений спеціально) роду *Bombus* (понад 250 видів). Один із 40 видів джмелів у фауні України.

Природоохоронний статус

Рідкісний.

Ареал виду та його поширення в Україні

Широко поширений у Палеарктиці, але в усіх частинах ареалу зустрічається рідко. В Україні знайдений у більшості областей (сучасні знахідки виду у зх. Україні наведено за даними І.Б. Коновалової), в тому числі в Криму, де раніше не відмічався.

Чисельність і причини її зміни

Скрізь зустрічається рідко, але в окремих біотопах щільність виду може досягати 3–5 гнізд на 1 га. До зниження чисельності призводить значне скорочення місць, придатних для гніздування та збору корму, знищення гнізд під час оранки полів або скошування рослин та загибель дорослих особин при обробках полів пестицидами. Матки також гинуть під час спалювання восени сухого листя та навесні через різні захворювання.

Особливості біології та наукове значення

Антофіл, живиться нектаром та пилом рослин, полілект. Соціальний вид. Самки запліднюються самцями восени, після чого зимують під землею в норах мишоподібних гризунів або під мохом чи листям, а навесні кожна молода матка самостійно будує гніздо в заглибленнях

на поверхні землі під мохом або сухим листям. В гнізді вирощується до 100 стерильних робочих особин, які виконують усі роботи, а матка лише відкладає яйця. Наприкінці літа виводяться самці та майбутні матки. Матка живе 1 рік, а робочі особини від 1 до 3 місяців.

Морфологічні ознаки

Тіло чорне, крила затемнені. Вся спинка вкрита рудими або жовтими волосками без домішки чорних, колір варіює від світлих до більш темних відтінків. Черевце покрите жовтими волосками, при цьому третій тергум без домішки чорних волосків. Довжина шік трохи більша (в 1,1 раза) за ширину мандибул у місці прикріплення. Довжина тіла маток — 22–24 мм, самців — до 17 мм. Як і у інших видів джмелів

робочі особини, особливо у першому виводку, значно менші за матку.

Режим збереження популяції та заходи з охорони

Охороняється в заповідниках степової та лісостепових зон. Необхідно створити нові заказники і заповідники в інших місцях мешкання виду. Для відновлення чисельності виду можна створювати мікрозаказники із штучними гніздовими конструкціями для поселення джмелів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Проводились поодинокі експерименти по утриманню гнізд у неволі. Методи промислового штучного розведення для цього виду не розроблені.

Господарське та комерційне значення

Запилювач багатьох квіткових рослин, в тому числі сільськогосподарських, таких як плодово-ягідні культури, конюшина, люцерна.

Основні джерела інформації

Скорилов, 1922; Панфилов, 1984; Радченко, 1989; ЧКУ, 1994; Williams, 1998; Коновалова, 2007.

Автори: В.Г. Радченко, М.О. Філатов

Фото: В.Г. Радченко

